

GRISSEHAMNS FATTIGBÖSSA VID POSTLEDEN ÖVER ÅLANDS HAV

av C. B. Liewendahl

Då Hjalmar Gullberg skrev sin underfundiga dikt »Fattigbössan» i »Röster från Skansen», Stockholm 1941, hade han sannolikt inte exakt reda på vad han besjög. Denna offerbössa är en av de märkligaste i Sverige. Den står uppställd utanför Seglora kyrka på Skansen invid en stiglucka i ringmuren, väl vårdad och försedd med ett skyddande spåntak. Hade emellertid skalden känt till denna fattigbössas ursprung och historia, skulle han rimligtvis — i analogi med hans sätt när det gällde andra märkliga museiföremål på Skansen — ha ägnat dess anmärkningsvärda förflutna några rader. Nu skildrar han den — visserligen med *licentia poetica* och låt vara under negationer — som en fattiggubbe, och med ord som i sin allmänna formulering kunde gälla vilken fattigbössa som helst. Det är den ju *inte*. Slutversen anknyter väl närmast till de mondäna bröllopsceremonierna i Seglora kyrka, men det finns en allvarlig erinran om fattigbrödet i slutorden:

Från kyrkan hör jag bröllopsmarscher tona
men mig berusar ej musikens glöd.
Jag räknar ören som kan bli en krona.
Jag samlar på metall som kan bli bröd.

Men skulle inte skalden hellre ha skrivit om fattigbössan vid Ålands rytande hav — eftersom offerbössan vid Seglora kyrka en gång stod i Nya Grissehamn på Vaddö, där tusenden har offrat i den för resor över det lynniga havet mellan Roslagen och Åland. Främst har det därvid varit postrotoppassagerarna som har burit fram sin anonyma tribut

för överstånden eller förestående resa. Man visste av sorgliga budskap från havet, att detta inte var att leka med och att hundratals människor hade offrat sina liv vid övermänskliga strapatser på denna sjöpassage.

Dödslängderna i Vaddö och Eckerö kyrkoarkiv bär budskap om att sorgens svarta segel har nått stränderna — att postrotekarlarna — några gånger samtliga karlar i ett byalag — givit sina liv för denna post- och passagerarbefordran. Så hände exempelvis att nio postrotemän på en gång omkom år 1728, efterlämnande änkor och oförsörjda barn. En av de mest omtalade händelserna är den då Pellas-husbonden i Storby på Eckerö, blev halshuggen av havets skjutande blåis i februari månad 1847 och huvudet blev liggande på isen.¹

Samma postrote drev sedan söderut ända ned till Svenska Björn, fastän man hade varit så nära Vaddö, att man sett vattnet som frusit längs bergväggarna. En åländsk flicka förfrös fötterna så illa att de måste amputeras, och det heter att hon sedan nödgades gå på knäna och händerna. Undra på att Helsingfors Tidningar skrev: »de sista veckorna har det gått rysligt till vid postforslingen över Ålands hav».

År 1836 gjorde prästen på Eckerö följande anteckning: »drunknade mitt på Ålands hav vid överförande av kronans post till Grisslehamn, kunde icke uppfås, uti dödens stund och på den yttersta domen hjälp oss, fräls oss, milde Herre Gud». Litanian var nog den lämpligaste bönen.

Vaddö församlings dödtribut till Ålands hav genom tiderna är inte mindre gripande. Anteckningen »drunknad i Ålands haf» eller någon liknande ordalydelse förekommer inte sällan. I de statistiska tabellerna² står under rubriken — »hvad märkvärdigt i de tre Naturens Riken sig tilldragit» bland annat exempelvis år 1790 antecknat: »Detta år förkommo på Ålands haf med påstbåt, utan at sedermera höras något utaf, sju stycken personer med Påst och båt». Därefter anföres personernas namn, by och ålder. Där framgår det att den äldste var 51 år och den yngste 17 år och att fyra av de omkomna var ynglingar. År 1792 antecknas: »Bortkommen en Påstbåt i hafwet med sju mans besättning».

Det må räcka med dessa exempel för att motivera en av de grundläggande faktorerna till offringen. Men det var inte enbart passagerare som offrade i Grisslehamns offerbössa. Man får nog räkna med att även de som hade hand om postforslingen offrade en anonym skärv, låt vara att postrotarna kollektivt, var för sig regelbundet offrade för »ålandsresa» offentligt till kyrkan, till de fattiga — och troligtvis även

¹ Händelsen går igen i skönlitteraturen bl. a. hos Albert Engström och Jarl Hemmer.

² Vaddö KA, G nr 1, 1749—1800.

Grisslehamns fattigbössa vid Seglora kyrka på Skansen.

till prästen. Så skedde på Eckerö och annorstädes. Och även många annan rospigg har väl i smyg infriat ett havslöfte genom Grisslehamns fattigbössa — med bevarande av anonymiteten.

Men främst var det de, som färdades med posten: i storm och dimma, i mörker och köld, på ruttna isar och över hoptornade isbarriärer, i yttersta sjönöd — gående, springande, krypande, vadande, simmande, körande, seglande. Fram skulle de med Konungens budskap — hur vidriga förhållandena än var. Rättvisligen bör dock erinras om att även postrotarna på grund av naturförhållandena kunde bli nödsakade att återvända med oförrättat ärende eller förhindrades att återvända

hem, varvid de nödgades bida i dagar, veckor och månader för gynnsam hemfärd. Så slöts emellertid förbindelserna mellan Väddö och Eckerö allt fastare, vilket återspeglas även i direkta släktförhållanden. Men konungarna själva — och ibland även andra — låg börfasta för storm och motväder. Det hände Gustaf III vid Eckerö posthusstrand år 1788.

När Gullberg skrev om offerbössan på Skansen »jag har ej annat än en öppen mun», kunde han ha tillagt inför just den bössan, att den har haft ett av de mest glupska gapen i Sverige-Finland. Förmodligen har den än i dag genom sin placering på Skansen bevarat något av denna egenart. Men — i likhet med fattigstocken vid entrén till Nordiska Museet — får väl de fattiga inte sin del av intäkterna, och det är ju ett fel mot en av fattigbössornas grundidéer.

Gösta Berg har i sin i många hänseenden utmärkta uppsats »Om fattigbössor¹, skrivit: »Bland de tekniska nyheterna under reformations-tiden på filantropiens område är den offentliga insamlingen för de fattiga». Redan denna utsaga kräver en korrigerings. Han fortsätter: »Någon antydning om att man här i landet haft fattigbössor redan under medeltiden finns mig veterligen inte. De s. k. offerstockar av olika slag som voro uppställda i kyrkor och kapell och som i många fall ännu äro bevarade, tjänade nämligen ett helt annat ändamål. Vad som i dem insamlades synes nämligen uteslutande ha varit avsett för löpande kyrkliga utgifter, såsom för vaxljus och andra tillbehör till gudstjänsten, eller anslaget till ett bestämt kloster eller annan kyrklig stiftelse».

Så enkelt är offerstocksproblemet inte. Det skulle inte blott vara stridande mot medeltida praxis på kontinenten — och Norden var ju ändå inte bara ett område med partikulära och avvikande tendenser under medeltiden. Området var organiskt infogat i kyrkans system och sedvänjor — trots vissa olikheter. Det skulle i och för sig kräva ett omsorgsfullt penetrerande och en omprövning av hela frågan om offerstockarnas användning vid offring. Detta också utan att mer än nödvändigt ansluta sig till den av vissa religionshistoriker omhuldade uppfattningen, att varje offer ytterst tillföll de fattiga — även de slantar biskoparna tog med sig. Vidare att offret till de fattiga innerst var ett offer till de döda, som på jorden företrädde av de fattiga. Religionshistoriskt sett hör en sådan tolkning otvivelaktigt till de mer fängslande försöken att tolka offringen till de fattiga.

Men oberoende av allt detta övertog reformationskyrkan den medeltida fattigoffringen. Den hade i sin tur sin motsvarighet i den gamla

¹ Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet. Ärg. XXXV, Sthlm 1941, häft 1, ss 9—18.

kyrkan och fornkyrkan — och bortom dem i kulturer äldre än den kristna.¹

Gullbergs intuitiva personifiering av offerbössan från Grisslehamn är en företeelse med mångtusenårig bakgrund, som kräver sitt eget kapitel. Det var inte av en händelse att offerslantarna lades i gapet på en hopringlad skulpterad orm i Asklepios-templet. Därifrån rullade de direkt ned i helgedomens skattkammare, som låg under golvet. Det finns också andra exempel.

OFFRING FÖR LYCKLIG ÅTERKOMST FRÅN RESA²

Detta finns belagt i mänsklighetens tidiga urkunder. Sedvänjor som hänför sig till detta »offer» har påträffats inom de flesta kulturer, alltifrån de så kallade »primitiva stadierna».

Frågan om denna offringens proveniens och innebörd skall dock inte utvecklas här.³

Det må emellertid framhållas att de som anser sig lärda, här som i andra frågor, ofta sliter varann i håret om offringens teoretiska motiveringar, dess innersta ursprung och syften. Det är återspeglat i många religionshistoriska ideologier och skolor, som bekrigar varandra från sina mer eller mindre väl underbyggda lärosatser, som merendels är grundade på envetet knäsatta premisser och föreställningar. Livet och dess företeelser har emellertid sin gång, oberoende av grå teorier. Och det är i regel en produkt av många komponenter och når därigenom sin rika fasettering. Så är det också med offringen.

I regel har man såväl i Sverige som på Åland och i Finland offrat efter hemkomsten från havet, inte så som många ansedda vetenskapsmän har föreställt sig »före avresan». Att även *preventiv*, förebyggande offring — i hög grad en magisk-religiös försäkringsform — finns belagd även vid den gamla postleden över Ålands hav kan påvisas. I Sverige synes på sina håll förhandsoffret ha haft en något mer markerad ställning än på Åland och i Finland. Men detta är inte karaktäristiskt för Väddö med Grisslehamn. Men det är också uppenbart, att då man offrar efter resan, detta ofta kan innebära ett tryggande av nästa

¹ En närmare precisering av vad som här antyds kommer att utvecklas i mitt arbete, Om offringen i offerstockar och fattigbössor vid farlederna i skärgårdshaven mellan Bottenhavet och Östersjön.

² Pro felici reditu.

³ Behandlas i min undersökning om det offer som kallas *skutoffret* — dit stundom även sjönödsoffret i visst hänseende kan hänföras.

påtänkta eller förestående resa. Det är dock långtifrån möjligt att här dra upp några säkra gränslinjer mellan offerarens intentioner kronologiskt sett, så länge det inte är klart utsagt i källorna, vad som bör hänföras till fullbordad eller förestående resa.

Offeraren bevarar inte sällan hemligheten för sig själv. I dessa komplicerade och svårbemästrade frågor gav dock — som i många andra offerproblem — författarens excerptsamling på mer än hundratusen seglationsoffer ett någotsånär klart ljus över hur det i stort har förhållit sig. I ett prostevisationsprotokoll den 8/6 1755¹ säges beträffande fattigmedlen i Väddö: »Wid efterfrågan förnams at samma medel influtit af innewånarne i Socknen föräringar, *efter* deras Sjöresor till Åland och Stockholm —» (kursivering författaren). Ett offerlöfte före resan kunde ju även vara infriat efter densamma, då man i regel även var »rikare» än före avfärden. Frågan om *votivlöftes-offret*² skall dock inte behandlas här fastän det med all sannolikhet mången gång fanns med vid offringen i Grisslehamns fattigbössor.

Ifråga om den i regel anonyma offringen i offerstockar och sparbössor lämnar arkivkällorna för det mesta intet besked om huruvida det har varit förhands- eller efterhandsoffer beträffande resorna. Så är även fallet beträffande offringen i Grisslehamns-bössan, där intäkterna oavkortade tillföll fattigvården i Väddö församling-kommun.

Offringen för lycklig återkomst var dock i regel tertialoffer, tredelade, så att kyrkan, prästen och de fattiga erhöll var sin del av lika storlek. Det hände emellertid inte sällan att någon av dessa tre offermottagare gick miste om sin andel eller att den decimerades, antingen på grund av lokala traditioner eller överenskommelser eller beroende på exceptionella förhållanden; det kunde även vara den enskilda offerarens eller gruppens beslut hur offret skulle fördelas. Även församlingen som totalitet kunde besluta härom år från år; så kunde exempelvis kyrkan på Eckerö år 1694 få halvdelen av offerstocksmedlen, medan hon året därpå fick nöja sig med tredjedelen. Vanligen var dock såväl den enskilde offeraren som även grupper av offerare bundna av hänsyn till församlingens sedvänjor och fick lov att rätta sig därefter. Men det finns även biskopliga förmaningar och påtryckningar anförda i arkivkällorna beträffande tredskande och egensinniga färdemäns uraktlåtenhet ifråga om offringen.

¹ Upsala Domkapitels arkiv, E V 154, »Weddö», 1536—1800.

² Ex voto.

I regel frambars det offentligt uppenbara — öppet levererade — offret i kyrkan i samband med högmässan. Åtskilliga bestämmelser reglerade offerproceduren. Även oskick påtalades, så att man i huvudsak vet, hur offringen har gått till. Det var dock så, att partikularismen med sina lokala sedvänjor mångenstädes var påfallande och dominerande. Klockaren eller kyrkovärden — undantagsvis prästen¹ — antecknade de offrande, orsaken varför offret gavs, beloppet samt dess fördelning i kyrkans offerkladd. Anteckningarna i offerlängden upplästes av prästen från predikstolen, varvid han uttalade berömmande och välsignande ord över den offrande. Denna akt var synnerligen uppskattad. Den blev också något av en initiationsakt för de ynglingar, som hade varit »första resans gossar». Att bli nämnd och välsignad framför menigheten och inför havets Herre och Gud var en lisa för de strapatser som sjöresan ofta inneburit. Mången gång omfattade offret även försoning för synderna och var genom tiderna en av kyrkans främsta inkomstkällor.

Postrotarnas och resenärernas förehavanden såväl i Väddö, Grisslehamn som i Eckerö, Storby, med försummad kyrkogång och sedliga förvillelser, stod under sträng uppsikt av prästerskapet och to m av ärkebiskopen i Uppsala och hans ämbetsbroder i Åbo. Visitationsprotokollen innehåller åtskilligt som är av intresse. Ett enda exempel må här anföras: »Efterfrågades noga, hwad lefnad hölts wid Grisslehamn, isynnerhet Söndagarna, och the högtidsdagar, enär så händer at Posten måste gå på them bort? Swarades, at ther ofta förspörjes swordom, bannskap, mycken olåt och annor Gudsfortörnelse förmedelst fyllerij och dryckenskap, med mera, och thet både för, som under och efter gudstiensten. Forsaml. förmantes och kyrkoherden lofwade, att göra här wid then anmärkning, som hans Embete fordrade».²

Det var även en ömsesidig vaksamhet. På Väddö höll man ett öga på »eckerkarlarna» och på Eckerö glömde man inte att förfasa sig över rospiggarnas ogudaktighet. Men uppsikten gällde även medföljande resenärer. Det hände att anklagelser sändes till ärkebiskopen i Uppsala.

Offerlängden kan även bevara en ödmjuk eller önskad anonymitet. Det står då antecknat efter hemkomst från havet eller efter »undsluppen sjönöd»: »Av en okänd», »Av en som icke vill vara nämnd», eller något

¹ I Väddö fattigkladd står skrivet 5/6 1779: »En rote, hwars namn af Magr. Wirelius ej blifwit antecknad, för Ålandsresa».

² Liber actorum Ecclesiae Weddöensis (Väddö KA, K I, nr 1, 1749—1801) den 8 oktober 1758, punkt 4.

liknande. Anonymiteten kunde i regel bevaras bättre, när man offrade i farledernas, fiskelägenas, hamnarnas, krogarnas, gästgiveriernas, tull- och lotsstationernas, sjöfararkapellens och kyrkornas offerstockar, offerkistor eller sparbössor. Det gällde också gåvor i kollekthåvarna.

OFFRING OMBORD OCH VID POSTKONTOREN

Men offring kunde ske även ombord, såväl i örlogsskeppens som i kofferdiskeppens och tom postjakternas *sparbössor*. Men där hade offeraren svårare att få vara anonym. Huruvida postjakterna på leden över Ålands hav hade sparbössa ombord, är tillsvidare en öppen fråga. I varje fall finns det ingen notis i kyrkoräkenskaperna vare sig i Väddö-arkivet eller Eckerö-arkivet om att fattigmedel från dessa skulle ha levererats. Frågan om »fattigbössor» på postjakterna skall dock inte närmare beröras här. De mindre postfarkosterna hade i varje fall inte sparbössor på leden Väddö—Eckerö. År 1954 hade dåvarande chefen för Postmuseum Gunnar Stenerudh vänligheten sända mig ett av överpostexpeditör Ingegerd Holmberg uppgjort utdrag ur ett register över postala förordningar m. m.¹ Här finns uppgifter inte bara på postjakternas, utan även postkontorens fattigbössor. Förutom att själva »postkassan» kunde bispringa nödlidande, vilket det nämnda utdraget påvisar, kan följande citeras:

År 1685 23/12. K. f. Den, som missbrukade fribrevsrätten, skulle böta 20 daler silvermynt, därav 10 daler till »armbössan».

1686 27/5. Kanslikoll.prot. En avskedad brevdragare i Stockholm skulle ha 15 daler silvermynt av de »till fattigbössan här på posthuset inkomne penningar och confiskationer».

1691 24/9. Kanslikoll.prot. Kanslikoll. ansåg sig böra inhämta Kungl. Maj:ts besked, hur »fattigpenningarne i post-armbössen» i Stockholm skulle användas.

1694 (dat?). Instruktion av J. Gustaf Beijer för Stockholms postkontors tjänstemän. Försumliga posttjänstemän skulle böta till »posthus fattigkassan».

Att fattigbössor inte fanns på alla postkontor visar följande notis:

1699 4/9. Skr. från postmästaren i Halmstad. Frågade om böter för förseelse mot fribrevsförordningen skulle lämnas till »armbössan» vid stadens sjukhus eller om en fattigbössa borde finnas på postkontoret.

¹ P. G. Heurgren. Postala förordningar m. m. 1—9.

- 1707 24/5 Skr. (i överpostdirektörens registratur). Postmästaren i Ystad fick tillstånd att i sitt hus uppsätta en »armbössan», »til at derutij, genom resande folks goda wilja» samla något till de fattiga.¹
- 1722 1/9. Skr. (i överpostdirektörens registratur). De »armbössepenningar», som inflöto i den vid Stockholms postkontor uppsätta bössan, skulle upptagas i Stockholms postkontors redovisning; så att man kunde se huru högt »de sig bestiga» och till vem de utdelats.
- 1725 7/1. Kanslikoll. prot. Staden Ystad hade hos Riksdagen begärt, att de »armbössepenningar, som av de resande insamlades vid posthuset» i Ystad, måtte få användas till fattiga barns uppfostran.

Och slutligen en notis av särskilt intresse för fattigbössan i Grisslehamn:

- 1725 31/7. Kanslikoll. prot. och 22/2. Memorial av postkamreren. De vid postkontoret och postjakterna i Ystad »fallande armbösse p.gr.» uppgingo årligen till 40 à 50 daler silvermynt. Prästerna »i Ystad och på Landrügen, som bedit för postjakternas lyckelige resor», hade fått dessa medel att utdela till fattiga änkor. Dessa penningar upptogos till redovisning i postdirektörens i Stralsund räkenskaper.

Härtill kan fogas en uppgift i Kanslikoll. prot. 11/6 1741 att postjaktsparbössorna öppnades en gång årligen i Stralsund (Ystad-Stralsund) och att intäkterna, enligt Kanslikoll. resolution av år 1692, hade delats mellan »prästerne i Ystad så väl som Hidensen på Lantrygen² i anseende till böners läsande i kyrkorna om morgon och afton för postjakternes lyckel. farter hvarjämte en liten del kunnat hemfalla kyrkan på sistnämnda ort, där vittauske posthuset äfven är belägit, allt som berörde medel kunnat förslå, så att ock understundom någon del däråf blifvit lämnad till en eller annan fattig och förlamad postjakts båtsman eller arma änkor». Mutatis mutandis var det detta som skedde även vid postleden över Ålands hav, dels i de jordfasta fattigbössorna, dels i den offentliga offringen till kyrkorna, att fördelas på lämpligt sätt. Och prästernas böner har härvid spelat en lika stor roll som längre

¹ Jfr i det följande motiveringen för upprättandet av fattigbössan i Nya Grisslehamn.

² = Rügen.

söderut. En åländsk kyrkoherde åtnjöt skutoffret ännu i början på nittonhundratalet och offret pro felici reditu förekommer ännu då och då. — Beträffande böneläsandet så skulle ju detta ske även till sjöss, morgon och afton och i nödlägen.

OFFERSTOCKAR OCH OFFERPLATSER

Med stor sannolikhet har det funnits varandra avlösande offerstockar på vardera sidan om Ålands hav redan under medeltiden. Men det kan tills vidare inte beläggas. I varje fall hade kyrkorna sina offerstockar, innanför murarna eller utanför kyrkorna på för ändamålet lämpligt valda platser.

Då Västerås riksdag år 1544 dekreterade att »offrestockar skole bortkastas efter thenne dagh, till dess missbruket aflägs»¹, så gällde förbudet knappast insamlingen som sådan, vilket åtskilliga författare velat göra gällande. Det var snarast en protest mot den vidskepelse inför skulpturer eller målningar av Jungfru Maria eller helgonen som ansågs vara förbunden direkt med offerstockarna. Detta visar sig tydligast i den *offerstockarnas renässans*, som blommade i takt med ödeläggelsen av de papistiska belätena.²

Men vi får inte heller glömma den katolska tidens *heliga offerkällor*, för reseoffer och annan offring och invid vilka ofta offerstockar låg eller var resta. En sådan — dock utan att offerstock är nämnd — var offerkällan i Lemböte på Åland i Lemland, inte långt från St Olofs gamla sjöfararekapell, invid en av de medeltida farlederna mellan Åland och Sverige. I dess sträckning löpte en tydligare postfarled än den över Eckerö—Väddö.

Den förhistoriska tidens offerhögar, offerkast, källor och offerstockar togs i arv när det gällde god reselycka av senare generationer av färdmän. Offerstationerna i skärgårdshaven mellan Sverige och Finland har i några fall en flertusenårig historia bakom sig. Studiet av dem gömmer många gåtor och spörsmålen är flera. Men bakom hela det religionshistoriska materialet — från sumerer och egyptier ända fram till vår egen tid och i skilda kulturer, döljer sig *reseoffringens* skräckfyllda bakgrund. Det handlar om det bävande människohjärtat inför havets vidd, inför dess farliga djup, dess avgrunder, dess uppslukande

¹ Svenska Riksakter, 1521—1718, första delen, 164, Västerås riksdag 1544, p. 25, s. 391. Emil Hildebrand—Oscar Alin, Sthlm 1887. Den senare delen av citatet ortografiskt felaktigt återgivet hos Gösta Berg, aa, samt hos Carl Ekman: Amiralitets-Armbössan och Amiralitets-Krigsmanskassan, Karlskrona 1962.

² Mera därom i min kommande undersökning av farledernas offerstockar.

begär och dess fasansfulla värld av odjur. Ett gammalt åländskt ord-språk lyder: »Nordsjön är värre än Atlanten, Ålands hav är värre än Nordsjön — men Lumparen (det åländska innanhavet) är värst». Bittra erfarenheter ligger bakom och rospiggarna kan nog instämma när det gäller postvägen över Ålands hav.

Att den kände krigaren general Kulneff lät meddela sin stab, då han den 17 mars 1809 med c:a 400 man hade tågat över Ålands hav till Grisslehamn — som han intog — följande är signifikativt: »Gud vare tack. Heder och ära åt ryska armén på Sveriges kuster. Jag och armén prisa Gud med Te Deum i Grisslehamn».¹ Det är inte alls osannolikt att tackoffret lades i rubel och kopek i Grisslehamnsbössan. — Så skedde en gång i en offerstock på Gotland. Det offrades inte enbart med fromma ord, liturgisk musik och ryska basars sång. Det snabba åter-tåget visade även skräcken för havets obeständighet.

GRISSEHAMNS »OFFERSTOCK»

Om denna fattigbössan heter det i protokollet, hållet vid ordinarie kommunalstämma med Väddö församling den 9 oktober 1892, och som också kan betraktas som en donationsurkund för offerbössan i Nordiska Museet: »Till Kommunalstämmans ordförande hade från Postmästaren G. A. Klingbom² i Grisslehamn inlämnats en så lydande skrifvelse: 'Enär den vid hamnen härstädes uppsatta fattigbössan sedan flera år tillbaks befinner sig i högst bristfälligt skick, i det att trävirket allt mer och mer förruttnar och själva sparbössan genom rost och yttre åverkan är sönder i botten, måste densamma snarligen repareras eller ersättas med en ny sådan.

Då det emellertid visat sig, att numera sedan trafiken härstädes är nästan ingen, några penningar icke vidare nedläggas i bössan, har också ändamålet med densamma förfelats, hvarföre några skäl för densammas reparation icke torde förefinnas, i synnerhet som en sådan reparation skulle kosta mera än hvad under årtal i bössan skulle kunna insamlas.

¹ Jonas Naucélér: Grisslehamn och sjöpostföringen över Ålands hav. I Postryttaren, 1966, Stockholm 1966, s 35.

² I O. Kugelbergs »Postmästare i Sverige och Finland», Sthlm 1894, nämnes Gustaf Albert Klingbom (1883—1893), f. 1848, som den femtonde postmästaren i Grisslehamn. Han blev sedermera postmästare i Äs. Det säges även att han »lemnat skönlitterära bidrag till åtskilliga tidningar och kalendrar». Med beaktande av hans avflyttning från Grisslehamn våren 1893 kan man säga att räddandet av fattigbössan skedde i sista valetet. Jfr även Ernst Grape: Postkontor och Postmästare, Stockholm 1951, ss 106 och 119.

På det sparbössan likväl, heldre än att härstädes genom ålder helt och hållet förstöres och slutligen förintas måtte komma till någon gagn, får jag härmed göra framställan om, att Väddö kommun ville skänka densamma till 'Nordiska Museet' i Stockholm att derstädes förvaras och uppställas bland andra minnesmärken från gamla tider.'

Med anledning häraf beslöts, att ej bekosta någon reparation å sparbössan och att ej heller anskaffa någon ny sådan, utan skulle sparbössan få af Herr Klingbom såsom gåfva från socknen öfverlämnas till Nordiska Museet i Stockholm.

Rätteligen ur protokollet utdraget betygar
Pehr Pehrsson i Norrsund
Stämmans Ordförande.»

Detta aktstycke kastar ljus över fattigbössans dåliga tillstånd i början av nittio-talet. Det talar om den dåtida magra offringen, ja, t o m att den hade upphört. Bössan är trasig i botten genom rost och yttre åverkan. Detta sista är en företeelse, som ofta finns belagd i offerstockarnas historia, ända in i närvarande tid.

En ny epok hade redan brutit in beträffande post- och samfärdsel Sverige—Finland. Hjulångaren »Furst Menchikow» trafikerade Åbo—Stockholm på 1830-talet. Sverige fortsatte med postångfartyget »Postiljon», som år 1870 i november hade tagit hand om transporterna över Ålands hav — ehuru ännu även den gamla postrotetrafiken särskilt vintertid fortsatte.

Älänningarna följde 1894 med Nordenskjölds polarfartyg Sofia, med vilket han för övrigt hade nått en nordligare breddgrad än någon tidigare ($81^{\circ} 42'$). Att den i Polarisen prövade Sofia i februari månad 1895 kom till Mariehamn från Stockholm med av isen sönderskruvad propeller, säger mycket om att isskruvningen på Ålands hav inte var att leka med. År 1898 sattes Bore I in på routen Åbo—Mariehamn—Stockholm. Sedan kan man definitivt tala om att en ny postlinje hade ersatt den gamla över Grisslehamn—Eckerö.

Älänningarna var pionärer beträffande vinterposttrafiken över Ålands hav. Det är en omständighet, som ofta förgätes, liksom man även försöker bortse från att det var de, som startade den moderna färjetrafiken mellan Sverige och Finland.

På Eckerö har den gamla kärleken till leden mot Grisslehamn aldrig slocknat. Nu går en färja i skytteltrafik där. Och enligt den gamla regeln om det kortaste avståndet mellan två punkter, så torde den routen

ha framtiden för sig. Kanske kommer även posten att på nytt söka sig tillbaka till den urgamla leden.

De gamla posthusen i Grisslehamn och Storby står kanske och drömer om den dagen. Och aldrig skall Sir Henrik Ramsays ord¹ glömmas: »Mellan Eckerö och Grisslehamn hade den säregna båttypen och de

Posthuset i Grisslehamn och postbåt.

duktiga karlarna i århundraden kämpat mot storm, köld och isar för att bevara kontakten med världen västerut. Varuutbytet kunde vinterbåtarna icke betjäna, men *postförbindelserna* — låt oss utan överdrift säga *kulturförbindelserna* — hade Eckerö rotekärlar och rospiggarna från Väddö, deras plåtbeslagna stävar och järnskodda kölar i sekler tryggt under nordens långa vintermånader».

¹ »I kamp med Östersjöns isar», Hfrs 1947, s 44.

POSTEN PÅ VÄDDÖ

Poststationen på Vaddö hade år 1757 flyttats från det Gamla Grisslehamn till det Nya Grisslehamn, som låg nordligare och ansågs ha bättre förutsättningar när det gällde sträckan över havet. Det är sannolikt att det fanns en offerstock eller en fattigbössa redan i Gamla Grisslehamn. En anteckning år 1743 i »Wäddö kyrkiokladd»¹ lyder: »Fattigmedel ifr Grisslehamn» — vilket i varje fall tyder på att en insamling ägt rum. Källorna är emellertid alltför bristfälliga, för att man här kan komma med säkra påståenden. I varje fall skall dessa fattigmedel inte sammanblandas med dem, som offentligen gavs av postrotarna. Deras offer är specificerade för sig det året och även långt tidigare.

Man läser emellertid den 8 oktober 1758:² »Förstältes thet wore för the fattigas skuld nödigt, at en fattigbössa blefwe gord och upställd wid Grisslehamn. Pengar till henne skulle samlas igenom Collect uti kyrkan. Thetta blef wärckstält och fattigbössan uppsatt om wåren 1759». Det är den första anteckningen om denna offerbössa.

Man var även snabb i vändningen, ty i fattigräkenskaperna³ finns redan den 12 november 1758 en inkomstpost så lydande: »Collect till fattigbössans uppsättjande wid Grisslehamn — 12 (daler)». Och notiserna följer varandra slag i slag. Den 11 maj 1759 »förmante kyrkoherden Församlingen, at påminna the resande wid Grisslehamn, thet wille the lämna någodt uti fattigbössan, när the ernade sig öfwer hafwet eller ock, enär the kommo ifrån Åland hit öfwer».

Vi lägger märke till förhandsoffring och offring efter resan samt direkta uppmaningar till offring. Sådant finns också belagt i biskopars och kontraktprostares påbud. Vaddöprästen handlade ingalunda självrådigt, när han bussade sina församlingsbor på de resande. Dessa hade sålunda även det »hotet» över sig.

Den 24 september 1759 öppnades »then nya fattigbössan wid Grisslehamn för första gången och uttogs ther 48 (daler)», en imponerande summa, då man betänker att varje postrote vid denna tid i regel offrade 16 öre samfällt för en lycklig Ålandsresa, vilket ju var 1/6 riksdaler. Deras offer infördes vid denna tid i kyrkokladden under rubriken »fri-villiga gåvor» och fördelades mellan kyrkan och de fattiga. Troligtvis erhöll även prästen sin andel. Dessa offer hade, såsom det tidigare har

¹ Vaddö KA, C nr 2, 1735—1751.

² Liber actorum Ecclesiae Weddöensis (Vaddö KA, K I. 1, 1749—1801).

³ Vaddö KA, L III. 1, 1735—1782.

understrukits, öppen (offentlig) karaktär. De bokfördes för varje offrande postrote, vilken blev särskilt nämnd och välsignad från predikstolen.

Det fruktade Ålands hav har naturligtvis givit anledning till en markerad offerfrekvens.¹

Beträffande »offerstocken» i (Nya) Grisslehamn — den kallas fattigstock i november 1790² — kan man påstå, att få fattigbössor har varit lämpligare placerade. Den stod i relation till offerstocken på Signilskär, där 2/3 av vägen från Väddö till Eckerö Storby var avverkad och där en offerstock därför var minst lika motiverad som den i Grisslehamn. Och även i Storby, vid »Krogen», nära det »gamla posthuset», uppfört 1777, fanns en offerstock. Huruvida statsarkivarien Reinh. Hausen hade rätt i sin förmodan att krogen på 1600-talet låg där nuvarande post- och tullhuset, färdigbyggt 1828, ligger, må vara osagt. I varje fall låg inte »Krogens» mangård just där, utan ett stenkast från det gamla posthuset. Men krogarna på Eckerö har ju avlöst varandra allt sedan medeltiden. Redan då fanns ett »spetal» i Storby. Det var väl där som Hertig Johans köksmästare och följe drack ur 5 tunnor öl år 1562, då de låg »börfasta», utan att kunna ta sig över havet. Förmodligen har det funnits offerstockar vid alla dessa krogar.³

Postbyggnaderna i Gamla Grisslehamn brann år 1754 och redan följande år satte man i gång bygget på ett posthus i Nya Grisslehamn (färdigbyggt på hösten 1756). Det är ännu väl bevarat.

Men var i Grisslehamn stod fattigbössan uppställd? Jag har låtit frågan gå till pastor loci, kyrkoherden Yngve Zetterlund, som i brev den 17 maj 1968 meddelat att fattigbössan var placerad vid post- eller tullhamnen på dess östra sida, alltså åt samma håll som tullhuset låg.⁴

Han nämner vidare att ingenjör Jonas Naucér, Norrtälje, gjort gällande, att det skall finnas en kartsbild bevarad, där platsen är utmärkt. Vidare meddelas, att Naucér inte har lyckats uppsåra något foto av bössan på dess gamla plats, trots att han har funnit en del bilder från 1890-talet.

¹ Författaren kommer att närmare redogöra för detta i det på s 11 anförda arbetet (not 3) om »skutoffret» och »sjönödsloffret».

² År 1782 kallas den »Grisslehamns Byssan», men vanligen kallades den »Fattigbössan vid Grisslehamn», någon gång endast »Fattigbössan». År 1790 7/11 skrevs: »Wid skattning af fattigstocken i Grisslehamn», så offerstocksbenämningen fortlevde.

³ I min undersökning av offerstockar vid farlederna behandlas offerstockarna på Eckerö närmare — liksom även övriga offerstockar längs postleden genom den åländska arkipelagen ända till Finland.

⁴ År 1793 28/4 finns en notis så lydande: »Från fattigbössan wid Grisslehamns Postcontoir» (Väddö, KA, L III, nr 2, 1782—1801).

Zetterlund fortsätter: »Märkligt nog har fattigbössan heller inte varit så observerad av befolkningen, så att någon tradition om den finns levande. Jag har talat med några gamla Grisslehamnsbor, som är uppvuxna i Grisslehamn på 1880—90-talen, men ingen av dem minnes bössan på dess plats i posthamnen».

Men låt oss granska offringen, tömningen av fattigbössan i Grisslehamn och intäkterna från den. Den tömdes två gånger år 1760, nämligen 24/4, då den gav 25: 16 samt 9/9 då det »uttogs» 36 (daler); alltså det året 61 daler 16 öre, till sistnämnda datum.

Det följande året tömdes inte bössan, men redan 20/1 1762 finns uppgift om att den innehöll 49: 10, vilket alltså får anses gälla år 1761, samt tiden från september 1760!

Ehuru tömningarna av Grisslehamns-bössan ifråga om regelmässighet är högst oregelbundna, får vi likväl en viss överblick av denna för fattigvården i Vaddö församling betydelsefulla inkomstkälla. Efterföljande tabeller, är uppställda i relation till Fattigkassans totala inkomst, och det årliga saldot är inkluderat på inkomstsidan.

Postroteoffringen samt skutoffren och sjönödsoffren hade i regel offentlig karaktär och tillförde såväl kyrkan som de fattiga — och troligen också prästen — avsevärda årliga inkomster. De beaktas inte i dessa tabeller. Ett undantag är att även dessa offer inkluderas i Fattigkassans årliga inkomst — när de tillföll de fattiga, vilket inte alltid var fallet.

Fattigbössans inkomster visade somliga år vid jämförelse med övriga »reseoffer» ett mycket gott resultat. Men beaktar man att dessa övriga offer tillföll även kyrkan — och troligtvis prästen, så finner man likväl, att dessa offer sammanslagna nådde högre årsresultat än fattigbössan enbart. Men samtliga reseoffer var sammanräknade en synnerligen markerad inkomstkälla för Fattigkassan.

Det fanns dock skärgårdsförsamlingar där detta var ännu mer accentuerat än på Vaddö, där årsintäkterna i »offerstocken» fluktuerar avsevärt år för år. Detta är helt naturligt beträffande en fattigböska, med för dess avkastning så labila förutsättningar som den vid sjöpassagen över Ålands hav.

Men låt oss granska tabellerna:
Fattigbössan i Nya Grisslehamn.
Åren 1759—1777.

År, dat.	Inkomst		Fattigkassans totala inkomst med föreg års saldo inkluderat.		
	Dal.	Öre	Dal.	Öre	Saldo
1759 24/9	48	—	393	—	230: 20 ¹ / ₂
1760 24/4	25	16			
9/9	36	—	502	27	211: 5
1761 (20/1-62)	49	10	545	1	211: 5
1762 2/8	62	—	591	27	281: 17
1763 27/2	28	16	579	4	315: 7
1764 —	39	16	389	25	242: 20
1765 13/4	127	12	328	16	16: 9
1766 (17/2-67)	44	30	304	20	
1767 4/7	4	12			
»en annan gång»	111	—			
d:o	52	12	491	2	?
1768 8/2	31	22			
18/12	21	6	219	9	66: 4
1769 16/4	60	—	212	24	66: 7
1770 1/4	20	8	249	26	?
1771 14/4	52	8	259	31	8: 23
1772 2/2	73	11	315	10	?
1773 (11/2-74)	15	16 ¹ / ₂	237	12	38: 2
1774 5/6	10	23			
—	15	2	325	31	27: 8 ¹ / ₂
1775 —	10	22	246	24 ¹ / ₂	26: 14 ¹ / ₂
1776 7/4	155	—	420	18 ¹ / ₂	?
1777 30/4			148	18 ¹ / ₂	?

Vid införandet av nytt mynt i riket den 27/11 1776, delades riksdalern i 48 skillingar om 12 rundstycken.¹ Det nya myntet beaktades i de kyrkliga räkenskaperna från och med den 1 maj 1777. För Fattigbössan i Grisslehamn anföres följande översiktliga tabell för tiden 1/5 1777—1/5 1801:

¹ Utbytet av mynt släpade efter c:a ett halvt år.

Fattigbössan i Nya Grisslehamn.
Åren 1777—1801.

År, dat.	Inkomst			Anm.	Fattigkassans totala in-			
	Rd.	Sk.	Rst.		inkomst, inkluderar även			
					föregående års saldo, bok-			
					slutet per 30/4 årligen.			
					Rd.	Sk.	Rst.	Bokslut
1777 1/5-								
26/6	4	23	3		16	32	11 ¹ / ₂	30/4 1778
1778 22/6	5	4	11		34	43	6 ¹ / ₂	osv.
1779 29/4	5	24	2		19	18	7	
1780 28/4	3	37	4		12	45	11	
1781 20/3	5	18	5		21	45	—	
20/12	3	32	—	»sparbössan»				
1782 11/8	1	43	4	»Byssan»	35	43	8	
1783 3/8	6	3	—		41	29	1	
1784 17/10	—	34	8		29	5	4	
1785 17/7	4	5	4		51	20	6	
1786 27/8	8	20	2					
8/10	1	12	—		60	5	10	
1787 25/11	3	7	8		63	21	4	
1788 31/7	4	—	—		65	12	9	
1789 12/7	10	7	1		71	6	8	
1790 1/8	23	31	8	7/11 »Fattigstoc- ken» i »Specie», i »Borgosedlar» ¹				
7/11	14	24	—					
do	11	16	—					
9/12	7	7	—		136	6	—	
1791 5/6	5	26	11		145	18	10	
6/1-92	5	23	7					
1792 20/5	2	8	10					
8/7	—	30	—		145	39	6	
28/4-93	4	11	8					
1793 31/7	1	38	11					
21/4-94	6	33	3		164	37	2	
1794 7/12	5	44	9		171	6	7	

¹ År 1779 hade Vaddö kyrka betalat 8 skillingar »För en Swarfwad ask at hafwa kyrkans Specie mynt uti».

1795	24/6	2	37	8				
	11/10	9	21	—	167	1	4	
1796	26/6	3	8	9	157	32	6	
1797	17/5	10	30	4				
	14/10	5	46	—	167	22	—	
1798	22/11	5	2	1	159	13	4	
1799	16/6	1	4	9				
	2/2-00	5	28	—	155	11	2	
1800	7/9	2	20	—	149	45	10	30/4 1801

Såsom tidigare framhållits visar dessa tabeller, att man tömt fattigbössan ganska oregelbundet. Det må i detta sammanhang påminnas om, att man mångenstädes årligen tömde sparbössorna med strikt regelbundenhet på Tomas-dagen, den 21 december. Då utdelades även fattigmedlen. De fick då karaktären av en julgåva. På 1790-talet sker tömningen av Grisslehamnsbössan i regel två gånger årligen. Det är en företeelse som även kan påvisas på annat håll.

Att föregående års saldo finns med på fattiglängdens inkomstsida bör beaktas, då man ställer offersummornas årliga storlek i relation till fattigkassans inkomst för året. Detta innebär att fattigbössans intäkt i förhållande till den faktiska årliga inkomsten procentuellt sett är avsevärt mer markerad än tabellerna ger vid handen.

År 1760 utgör fattigbössans intäkter drygt 20 % eller en femtedel av inkomsterna till förmån för de fattiga. År 1769—70 omfattar de 44 %, nästan hälften — det året kan man säga att reseoffringen, inkluderande postrote- och andra reseoffer, helt och hållet bekostade fattigvården på Väddö. År 1779—80 gav fattigbössan över 20 %, år 1789—90 åter över 44 % samt 1799—1800 endast något över 10 % av fattiginkomsterna. Fluktuationerna är uppenbara.

I krigstider kunde offringen tidvis i relation till resefrekvensen nästan upphöra. Tidvis kunde den stiga långt över det normala, beroende på intensifierade transporter. Motiga väderleksförhållanden på Ålands hav kunde även vara betydelsefulla faktorer inom de årliga gränserna när det gällde offerfrekvensen.

Såväl Väddöoffren som Eckeröoffren för lycklig resa över havet har emellertid spelat en betydelsefull roll för respektive församlingars fattigvård och även för upprätthållandet av den ekonomiska grunden för vissa sidor av kyrkokostnaderna.

Den årliga penningutdelningen eller utdelningen in natura till de fattiga på Vaddö kan åskådliggöras med några exempel. Så gav år 1768 Grisslehamnsbössan 52 daler 28 öre, medan samma år utgavs »Twänne par skor åt fattigt folk» för in alles 8 daler. År 1770 gav bössan 20 daler 8 öre — ett ganska svagt år — medan samma år utbetalades för en likkista åt »utfattiga Artillerie Karlen Gabriel Hjort, som fans död liggande på Ortala Wiken» 6 daler, och »fåniga Pigan Lisa i Hammarby» erhöll 3 daler. Dessa exempel må räcka till.¹

Beträffande utgifter för Grisslehamnsbössan kan följande observeras: Då kyrkovärden Hans Mattsson år 1779 26/4 skattade bössan, tog han »til skjuts och för beswäret» 5 skill. och 4 rundstycken. Den gav 29/4 5 riksd. 24 skill. 2 rst. Denna utgift för bössans tömning, vilken finns antecknad i många församlingar för enahanda besvär, är en raritet för Grisslehamnsbössan. Men det kan ju tänkas att man direkt vid tömningen har avdragit beloppet, utan att bokföra det. Det framgår i varje fall att det var kyrkovärden, som vid varje tillfälle det året tömde fattigbössan. Förmodligen hade han vittnen närvarande som brukligt var, ehuru Vaddö-arkivet tiger därom. År 1780 i april tog samme kyrkovärd åter ut samma belopp »för det han rest till Grisslehamn och skattat Fattig-Bössan».²

I samma källa finns en i tidshänseende egenartad uppgift för den 2/5 år 1779, alltså tjugo år efter det att bössan blev uppsatt i Grisslehamn så lydande: »den wid Nya Grisslehamn warande Fattig-Bössan, som, då hon upsattes, med alt tilbehör kostade Et hundrade och Åtta daler Kmt». Anteckningen är inte siffermässigt styrkt i utgiftskolumnen. Så man får väl anse att detta var blott en senare anteckning. Det var ju särskilda kollektmedel som upptogs för tillverkningen av offerbössan, som sannolikt vid denna tid ännu var i gott skick.

Men år 1797 blev den reparerad. Då erhöll den 8/10 »Lundholm för fattigbössans omlagning vid Grisslehamn» 2 riksdaler. Och bonden Mats Andersson i Tomta erhöll den 14/10 1798 »för trädwirket åt fattigbösse ställningen vid Grislehamn» 1 riksdaler 24 skillingar.

Man kan visserligen fråga sig om det inte skulle ha varit de kyrkliga myndigheterna snarare än den kommunala sockenstämman, som borde handlagt detta donationsärende. Men det må dock besinnas, att fattigvärden då hade övergått från kyrkan till kommunen långt tidigare — efter att ha varit deras gemensamma angelägenhet i socknen. Kyrkan hade vidare slarvat med att inte föra in Grisslehamnsbössan i sina inventarielängder.

¹ Vaddö KA, L III, 1, 1753—82, »Räkning öfwer Fattigmedlen».

² Vaddö, KA, L III, 1, 1753—1782, »Räkning öfwer Fattigmedlen».

FATTIGBÖSSAN BLIR MUSEIFÖREMÅL

Om fattigbössans i Grisslehamn öden under 1800-talet och om början till dess förfall före år 1892 — då den donerades till Nordiska Museet — har författaren tyvärr ännu bristfälliga kunskaper. Detta beror på att kyrkoarkivet inte har stått till buds för denna tid.

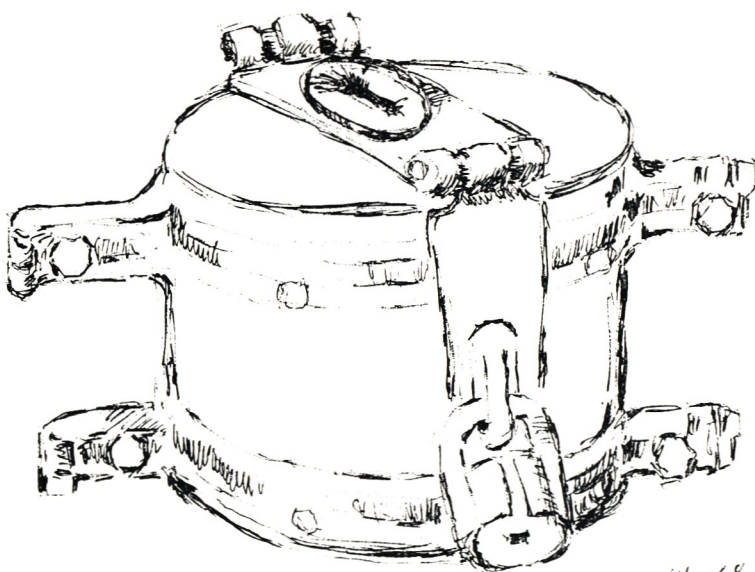
Förmodligen var fattigbössan ur bruk åtskilliga år före 1890-talet, eftersom de Grisslehamnsbor som då var barn, inte minns den och inte heller har bevarat någon tradition om den. I varje händelse var dess slopande en både religions- och kulturhistorisk förlust. Dess sorti från Vaddö är vemodsfylld även om den har vaknat till nytt liv på Skansen. Över detta måste man trots allt ändå glädjas, eftersom det faktiskt innebar en räddningsaktion.

Grisslehamns fattigbössa vid Seglora kyrka är en av de ståtligaste i Norden. Med sin totala höjd av 2,7 meter över marken och med sitt knoppsförsedda — en intressant religionshistorisk relik — svagt sluttande tak av ribbtäckta bräden, byggt i pyramidform med en höjd av ca 80 cm och med en nedre kantlinje av 130 cm samt uppburet av två furustockar om 1,9 meters höjd och med en tjocklek av 13×15 cm och som står 30 cm från varandra, utgör detta byggnadsverk en magnifik omramning till den vid stockarna med stadiga järnhängslen fästade sparbössan. Dennas nedre kant befinner sig ca 120 cm från marken. Sparbössan är av järn, grovårrig av år och rost — trots det utmärkta takskyddet. Den ser ut som ett bandat strömmingskärl och har en anspråkslös höjd av 18 cm och en diameter av 18 cm. En kragförsedd slantöppning finns på övre sidan och har de blygsamma dimensionerna $1\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{2}$ cm. Bössan har en bastant låsgördel vars sidohasp är sluten med ett präktigt polhemslås.

Över bössan högre upp under taket samt fästad med järnhakar vid de två bärande stolparna hänger en utåtlutande trätavla försedd med ram och krönt med ett tillhörande triangelformat inramat tympanon. Tavlans höjd är inalles 60 cm och dess bredd är 40 cm.

Tympanontriangeln har denna vokation med sirligt pränt:

S t a n n a
L å (ä) s o c h M ä r c k

*Sparbössan — tillhörande Grisslehamns fattigbössä.
Teckning av Ulla Liewendahl.*

I anslutning till detta bär tavlan följande manande, lockande och hotande budskap, tagna ur 5 Mos. 15: 11 och Ords. 28: 27:

Detta Säger Herren
Fattige »skola» wäl, alltid wa=
ra i landena; derföre biuder Jag
dig, och säger att du skall uplyc=
kra¹ dina hand dinom Broder
som trå(ä)ngder och fattiger är i
dina lande; ty den, som den
fattiga . gifwer honom skall
intet fatta, Men den som sin ö=
gon afwänder med honom skall
det fast tillbaka gå.

1 7 5 9.

¹ uplyckia

Ortografin ger vid handen att texterna inte är hämtade ur Karl XII:s Bibel av år 1703 utan att de måste vara tagna ur någon avsevärt senare edition. Förmodligen har de »snyggats upp» vid någon nymålning in på 1800-talet. I varje händelse var det — alldeles oberoende av ortografin — nödvändigt att offra i Grisslehamn där »offerstocken» hade samma inbitna tjärdoft som de gamla postbåtarna och där havet mullrade sitt hotande ackompanjemang till bibeltexten.

Nordiska Museets sakskyld vid fattigbössan bär anteckningen:

»Fattigbössan

från Grisslehamn, Vaddö sn.

Uppland

78»

Det kunde gå »rysligt till» inte bara på Ålands hav, utan även vid Grisslehamn. Flera vittnesbörd finns om det. Ett exempel från år 1733¹: »Nårr Sundz Ålandsroten ifrån Lijfzfahra wjd Grisslehamn —: 30».² För några år sedan kantrade en Ålandsfärja på den gamla postleden vid bryggan i Grisslehamn, varvid ett människoliv spilldes.

Havet rasar som förr och människohjärtats ångest är densamma genom tiderna — men även tacksamheten. Offret »pro felici reditu» har samma grundförutsättningar nu som i gångna tider. Hur vore det, att resa en ny offerstock i Grisslehamn och att låta intäkterna tillfalla antingen hjälpbehövande på Vaddö eller Svenska sällskapet för räddning av skeppsbrutna? Även nutidsresenären offrar gärna en slant för lycklig återkomst.

Men res den inte långt från »Grisslehamns Postcontoir»!

Arkiv och bibliotek, arkivalier och tryckta källor:

Vaddö kyrkoarkiv, Uppsala Landsarkiv.

Uppsala Domkapitels arkiv, Uppsala landsarkiv.

Uppsala landsmålsarkiv.

Lunds landsmålsarkiv.

Eckerö kyrkoarkiv, Eckerö.

Ålands kronofogdearkiv, Åbo landsarkiv.

Åtskilliga kyrkoarkiv i Sverige och Finland, på respektive orter eller i respektive landsarkiv.

Stockholms stadsarkiv.

Danviks Hospitals arkiv, Stockholm.

Riksarkiven i Stockholm och Helsingfors.

¹ Ur »Weddö kyrko Kladd» (Vaddö, KA, S, nr 1, 1719—33).

² Då visserligen Gamla Grisslehamn.

Kammararkivet, Krigsarkivet, Stockholm.
 Kungl. Biblioteket, Marinstabens bibliotek, Sjöhistoriska museets bibliotek, Stockholm
 Åbo Akademis bibliotek, Åbo.
 Donnerska Institutet för religionshistorisk — och kulturhistorisk forskning, Åbo, biblioteket.
 Sjöhistoriska museets bibliotek, Åbo.
 Ålands Sjöfartsmuseums arkiv-bibliotek, Mariehamn.

Av tryckta källor må följande observeras.

- L. W. Fagerlund: Anteckningar rörande samfärdseln emellan Sverige och Finland öfver Ålands haf och de åländska öarna, I, Helsingfors 1925. I sammelverket Åland, VIII.
 L. W. Fagerlund: Signilskär, Helsingfors 1923.
 Bengt Medin: Väddö havsfärja och de svensk-finska förbindelserna öfver Åland till omkring 1640. I Forum navale. Skrifter utgivna av Sjöhistoriska Samfundet, nr 11, Uppsala 1952.
 Jonas Naucclér: Grisslehamn och sjöpostföringen öfver Ålands hav. I Postryttaren Postmusei årsbok 1966, årg. 16, Stockholm 1966.
 Gösta Berg: Om fattigbössor. Tidskrift för Fattigvård och annan hjälpverksamhet, årg. XXXV, 1951, häft. 1, Stockholm 1941.
 Carl Ekman: Amiralitets-Armbössan och Amiralitets-Krigsmanskassan, Karlskrona 1962.
 C. B. Liewendahl: Kordial diplomati öfver Ålands hav. (Om relationer mellan Väddö och Signilskär.) Rospiggen 1961. Roslagens Sjöfartsminnesförenings tidskrift, Norrtälje 1961.
 Nils Forsell: Svenska Postverkets Historia, band I, II, Stockholm 1936.
 Ernst Grape: Postkontor och Postmästare, Stockholm 1951.
 Suomen postilaitoksen historia 1638—1938, Helsingfors 1938:
 band I Eino Jutikkala
 » II Yrjö Nurmio
 » III Erkki Osmonsalo
 Axel Zettersten:
 Svenska Flottans Historia: I, 1522—1634, Stockholm 1890
 II, 1635—1680, Norrtälje 1903
 Svenska Flottans Historia, Malmö 1942, band I—III, 1521—1945, redaktionskommitténs ordf. amiral Otto Lybeck
 Johannes Rudbeck: Svenska Postverkets fartyg och sjöpostförbindelser under tre hundra år, Stockholm 1933.

(Den religionshistoriska litteraturen förtecknas icke här.)